

ПОЛІТИЧНА ЗГОДА ТА НАЦІОНАЛЬНА ЄДНІСТЬ ЯК ПОПЕРЕДНІ УМОВИ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ У ПЕРЕХІДНИХ СУСПІЛЬСТВАХ

Статтю присвячено аналізу проблем політичної єдності та досягнення політичної згоди в перехідних суспільствах. Визначено, що основними елементами політичної згоди є суб'єкти та об'єкти політики та виникаючі між ними відносини. Проаналізовано їх властивості.

Актуальною як теоретичною, так і практичною проблемою сучасного політичного розвитку країн пострадянського простору

представляється виникнення та збереження політичної згоди в перехідному суспільстві. Кінець XX століття характеризується хвилею політичних трансформацій, яка захопила спочатку авторитарні латиноамериканські і південно-європейські, а потім і комуністичні східноєвропейські режими. Ці перехідні процеси підтвердили багато теоретичних положень і запропонували нові аспекти в трактуванні політичної згоди та її ролі в перехідному суспільстві.

Під політичною трансформацією звичайно розуміється процес повного перетворення однієї суспільної системи в іншу. Відповідно, зміна систем є позначенням того ж самого процесу, що фіксується в понятті трансформації. У такому контексті транзит характеризує фазу руху від старого режиму до нового. Успішно здійснюваний перехід, тобто повне перетворення системи, і є її трансформація. Таким чином, наведені поняття утворюють своєрідний ряд, що характеризується зростанням радикальності перетворень. Зміна системи – це, відповідно, перехід, трансформація. Неможливість змінити систему викликає перехід, здатний перерости в трансформацію, що завершиться зміною системи.

При дослідженні перехідних та трансформаційних процесів, визначається їх цілеспрямований процес. Тут мова йде про рух у напрямку до демократії, і це слід обов'язково враховувати. Разом з тим, для зміни систем характерні трансформаційні процеси в політиці, економіці та в суспільстві, які йдуть одночасно, хоча їх темпи та результати можуть бути неоднаковими. Протікаючи успішно, дані процеси підкріплюють один одного. Але, якщо хоча б в одній сфері трансформація є невдалою, суспільства залишаються несучасними, а політичні системи – недемократичними.

В Україні сучасна трансформація охоплює як політичну, так і економічну системи. Оскільки ці процеси взаємообумовлені, виникає так звана «дилема одночасності». З одного боку, тільки відносно розвинене ринкове суспільство робить ефективною конкурентну демократію, з іншого боку – демократизація є необхідною передумовою економічної лібералізації. Крім того, в Україні дуже слабкими є елементи громадянського суспільства, які могли б виступити як інституціональні посередники між старою та новою системами.

Одним з перших динамічну модель переходу до демократії та місце в ній консенсусу запропонував Д. Растоу. Попередньою умовою демократії він назвав національну єдність, яка повинна передувати всім іншим стадіям процесу. Національна єдність, як вважає Д. Растоу, є результатом не стільки суспільних настанов та переконань, скільки небайдужості та взаємодоповнення. Крім того, консенсус має додат-

ковий сенс, що припускає усвідомленість переконання та обдуманість згоди. На думку Д. Растоу, попередня умова переходу до демократії реалізується тоді, коли національна єдність визнається на несвідомому рівні, коли вона приймається як щось природне. Автор вважає, що для демократії не потрібно якого-небудь мінімального рівня економічного розвитку та соціальної диференціації. Економічні та соціальні фактори входять у модель лише опосередковано як можлива основа національної єдності або ж глибинного конфлікту [1, с. 7].

Підготовчою фазою є фаза конфлікту. Динамічний процес демократизації при наявності попередньої умови (національної єдності) запускається за допомогою тривалої політичної боротьби. Її основні учасники повинні представляти міцно вкорінені в суспільстві сили та спірні питання, навколо яких вона ведеться. Подібна боротьба найчастіше починається внаслідок появи нової еліти, що піднімає соціальні групи на погоджені дії. Щоб прийти до демократії, на думку Д. Растоу, потрібно не копіювання конституційних законів або парламентської практики якоїсь вже існуючої демократії, а здатність реально оцінювати свої специфічні конфлікти та вміння винайти або запозичити ефективні механізми їхнього вирішення [2, с. 9]. Серйозний і тривалий характер боротьби, як правило, спонукує суперників згуртуватися навколо двох протилежних прапорів. Тому, відмітною рисою підготовчої фази переходу демократії є поляризація, а не плюралізм. Проте, ступінь розколу суспільства має свої межі, обумовлені вимогою національної єдності. І цей етап повинен бути обов'язковим не тільки для початку процесу демократії, але й бути присутнім на всіх його стадіях. Якщо лінія розколу збігається з регіональними межами, то результатом, швидше за все, це буде не демократія. У протидіючих сторін повинно зберігатися відчуття спільності, солідарності та об'єднаності. Необхідність такого сполучення боротьби та національної єдності означає, що під час підготовчої фази можливими є виникнення яких-небудь перешкод. Сутичка може тривати доти, поки сторони не втомляться, а спірні питання не втратять свою актуальність та за цей час не буде вироблено відповідного демократичного рішення. Таким чином, розвиток у напрямку до демократії може бути перерваний, а на підготовчій фазі цей процес відбувається у спрощеному вигляді.

Наступна фаза – фаза прийняття рішень. Підготовча фаза завершується лише тоді, коли частина політичних лідерів країни приймають свідоме рішення визнати наявність різноманіття в єдності та інституціоналізувати з цією метою деякі основні механізми демократії. Рішення на користь демократії виникає з взаємодії декількох сил. Оскільки учасники угоди повинні взяти на себе ризик щодо

її можливих наслідків, то непропорційно більшу роль тут відіграє вузьке коло політичних лідерів. Серед груп, задіяних у переговорах, і їхніх лідерів можуть бути представлені колишні суперники по підготовчій боротьбі. До інших потенційних учасників переговорів відносяться групи, що відійшли від основних протиборчих сторін або тільки вийшли на політичну арену. Варіюються не тільки типи сил, що забезпечили вибір демократичного рішення, але й мотиви, за якими воно пропонується та приймається. На думку Д. Растоу, демократія, як і будь-яка інша колективна дія, звичайно є похідною від величезної безлічі різномірних спонукань.

Ухвалення демократичного рішення може розглядатися як акт свідомої, відкрито вираженої згоди. Демократична суть рішення може бути побічним результатом вирішення інших важливих проблем. Крім того, оскільки мова йде дійсно про компроміс, це рішення буде сприйматися кожною з задіяних сторін як поступка – і, звичайно, не буде персоніфікувати собою згоду по головним принципам. Угода, вироблена лідерами, аж ніяк не є загальною. Вона повинна бути перенесена на рівень професійних політиків і населення в цілому. І це є останньою фазою моделі – фази звикання. Демократія, за визначенням Д. Растоу, є конкурентний процес, у ході якого переваги одержують ті, хто може раціоналізувати свою прихильність новій системі, а ще більші переваги одержують ті, хто щиро вірить в неї [3, с. 11]. Але політика складається не тільки з конкурентної боротьби за урядові пости. Крім цього, це – процес, спрямований на вирішення внутрігрупових конфліктів, – це, відповідно, можуть бути й конфлікти, які обумовлені зіткненням інтересів або пов'язані з непевністю в майбутньому.

Оскільки однією з характерних рис демократії є практика багатобічних обговорень, саме цій системі найбільшою мірою властивий розвиток методом проб та помилок, процес набуття власного досвіду. Перший великий компроміс, за допомогою якого встановлюється демократія, якщо він взагалі виявляється життєздатним, є свідоме ефективності принципів примирення та взаємних поступок. Тому, перший успіх здатний спонукати політичні сили та їх лідерів передати найважливіших суспільних питань на вирішення демократичними методами.

Труднощі, з якими стикається демократія в вирішенні проблем суспільства, показують важливість національної єдності як попередньої умови демократизації. При переході до демократії також слід враховувати, що позиції політиків є важливими і тому повинні бути збережені і повинні бути узагальненими та систематизованими на більш високому рівні ніж позиції рядових громадян. Різниця між елітами

та рядовими громадянами помітна вже на стадії ухвалення рішення, коли лідери зайняті пошуком компромісу, тоді як їхні прихильники продовжують конфліктувати. Ще більш очевидною вона стає у фазі звикання. Досвід успішного вирішення якихось проблем навчає й політиків, і громадян застосовувати нові механізми при вирішенні виникаючих проблем. Довіра до демократії буде зростати особливо швидко, якщо в перше ж роки існування нового режиму в управлінні державними справами зможе взяти участь широкий спектр політичних сил – або шляхом об'єднання в різного роду коаліції, або виконуючи свою роль в уряді та опозиції. Досвід використання механізмів демократії та конкурентних принципів рекрутування керівництва буде зміцнювати політиків в їх демократичних звичках та переконаннях. З появою ж ефективних партійних організацій у нову систему повністю впливається й населення.

Таким чином, для генезису демократії та досягнення політичної згоди потрібні такі базові складові: національна єдність та наявність стійкого конфлікту; потрібний свідомий вибір демократичних процедур. При цьому усі актори політичного процесу повинні звикнути до нових правил і діяти відповідно до них для досягнення згоди.

Процес формування політичної згоди повинен здійснюватися поступово. При вирішенні завдання національного об'єднання велика роль пануючої еліти та національної інтелігенції; при підготовчій боротьбі – масового протестного руху на чолі з контрелітою; при інституціоналізації демократії та формуванні демократичних норм – вузької групи лідерів, які розуміються на веденні переговорів і прийнятті компромісів. Динамічна модель Д. Растоу надзвичайно плідна в науковому плані, оскільки переводить різні аспекти консенсусу з категорії статичних передумов у категорію активного елементу процесу досягнення політичної згоди.

Актуальним є питання, яким чином в рамках демократії поєднуються та співіснують плюралізм та згода. Очевидно, існують деякі ідеї та цінності, які схвалюються та підтримуються прихильниками різних політичних, філософських, моральних сил, групами з різними соціально-економічними інтересами. Спрямованість режиму на реалізацію цих ідей і цінностей (які в свою чергу не поглинають всіх існуючих розходжень, а лише як би надбудовуються над ними) і здатна консолідувати суспільство. Історичний досвід показує, що такими об'єднуючими цінностями (базові основи політичної згоди) можуть бути релігійні та національні цінності, права та свободи особи, сукупність загальнолюдських цінностей. Лише остання базова основа дійсно всеосяжна та характеризує політичну згоду, яка властива

розвиненим демократіям. Визнання забезпечення прав і свобод людини є основним принципом політико-правового устрою держави та вимагає загального високого рівня масової політичної культури. Суспільство, де свобода та гідність особистості є фундаментальною пріоритетною цінністю, може сформуватися тільки в умовах тривалого демократичного правління [Див. детал.: 4].

Механізмом досягнення політичної згоди є консенсус. У цьому випадку, консенсус є методом прийняття політичних рішень, вирішення політичних суперечок та конфліктів, як процедура узгодження дій і інтересів сторін. Політична згода ж необхідна політичній науці для вираження стабільності та мирного розвитку політичної системи на противагу конфліктному.

Безумовно, основними елементами політичної згоди є суб'єкти та об'єкти політики та виникаючі між ними відносини. Як відомо, суб'єктами політики є носії різноманітної політичної діяльності, спрямованої на завоювання, захист або використання влади з метою реалізації своїх корінних інтересів. Суб'єктами політики виступають політичні лідери, політичні партії, групи інтересів, соціальні групи, громадські організації, соціально-політичні інститути. Останні забезпечують можливість, як окремим громадянам, так і соціальним спільнотам задовольняти свої інтереси в політиці. Вони стабілізують відносини, регулюють поведінку індивідів і груп, забезпечують погодженість і інтегрованість їх дій. Об'єктами політики є індивіди, соціальні групи, спільноти, які чітко не усвідомлюють свої інтереси в політиці, а, отже, не відстоюють їх і не володіють для цього необхідним ступенем згуртованості. Будь-яка спільність стає сукупним суб'єктом політики, коли, усвідомлюючи свої інтереси й, маючи згуртованість, вона не тільки виявляється в протистоянні або ж у позитивній взаємодії з іншими соціальними групами, але й вступає у відносини конфронтації або погодженості з існуючою політичною владою. Якщо ж індивід, верства, група, спільність не мають необхідної політичної готовності, то вони приречені бути тільки об'єктом політики, а не її суб'єктом. Однак перетворення кожного громадянина з об'єкта політики в суб'єкт політичного життя є метою кожної держави, яка прагне розвивати та реалізовувати принципи демократії.

Бібліографічний список

1. Растоу Д. А. Переходы к демократии: попытка динамической модели / Д. А. Растоу // Политические исследования. – 1996. – № 5. – С. 5-15.
2. Растоу Д. А. Вказ. твір.
3. Растоу Д. А. Вказ. твір.

4. Богатуров А. Кризис стратегии «навязанного консенсуса»: [проблемы междунар. отношений] / А. Д. Богатуров, А. В. Фененко // Свободная мысль. – 2008. – № 11. – С. 5-18 ; Свободная мысль. – 2008. – № 12. – С. 5-18.

Статья посвящена анализу проблем политического единства и достижения политического согласия в переходных обществах. Определено, что основными элементами политического согласия являются субъекты и объекты политики и возникающие между ними отношения. Проанализированы их свойства.

The article is devoted to the analysis of problems of political unity and achievement of political consent in transitional societies. It is certain that the basic elements of political consent are subjects and objects of policy and arising up between them relations. Their properties are analysed.